

1. HEDEF:

A. AKADEMİK:

- a. Geç Hitit arkeolojisi ve tarihi
- b. Geç Hitit kültürü
- c. Geç Hitit sanatı

B. PRATİK

- a. Eser tanıma
- b. Araştırma yöntemi/seminer

2. YÖNTEM/UYGULAMA:

A. HİTİT SANATINI ANIMSAMA

B. TEORİK DERS

C. MÜZE/UYGULAMA/SAHA GEZİSİ

D. ÖDEV/ZORUNLU YAYIN

2. YÖNTEM/UYGULAMA:

A.HİTİT SANATINI ANIMSAMA

I. Hitit Krallık ve İmparatorluk Tarihi

II. Hitit Taş Yontu Sanatı: K. Emre (100 Tanrılı Halk Hititler)

a. Mimariye Bağlı Eserler:

Boğazköy Taş Eserleri:

Büyükkale IVa-Tanrılar Savaşı

Yukarı Şehir Buluntuları

Tuthaliya kabartması

Şuppiliuma kabartması

Anıtsal Kapı Bezemeleri:

Kral Kapısı

Aslanlı Kapı

Sfenksli Kapı

Alacahöyük ortostadları

Eflatunpınar Kutsal Havuzu

Yazılıkaya

b. Kaya anıtları:

Fraktin

Taşçı anıtları

İmamkulu

Hanyeri

Sirkeli anıtları

Hemite

Gavurkalesi

Kemalpaşa/Karabel anıtları

Akpınar

Hatıp

2. YÖNTEM/UYGULAMA:

A.HİTİT SANATINI ANIMSAMA

III. Tasvirli Hitit Eserleri

a. Kabartmalı vazolar:

İnandıktepe
Hüseyindedede
Bitik
Alacahöyük
Boğazköy
Elbistan
vd.

b. Metal kaplar, ritonlar

Kastamonu
Schimmel
Boston
vd.

c. Mühürler

Tarsus
Tyskiewicz
Boğazköy
Alacahöyük
vd.

d. Fildişi plakalar

Megiddo
Boğazköy
vd.

3. KONULAR:

A. YÖNTEM/SİYASAL TARİH ve COĞRAFYA

B. GEÇ HİTİT SANATI KAVRAMI

C. MALATYA

D. KARKAMIŞ

E. ZİNCİRLİ

F. SAMAL

G. KARATEPE

H. TABAL

I. AMİK OVASI

J. AİN DARA

K. TEKİL ESERLER

GENEL BİBLİYOGRAFYA

Akurgal, E., 1949, Späthethitische Bildkunst. Ankara.

Akurgal, E., 1961, Die Kunst der Hethiter. München.

Akurgal, E., 1968, The Art of Greece. Its Origins in the Mediterranean and Near East. New York.

Bossert, H. Th., 1942, Altanatolien. Kunst und Handwerk in Kleinasien von den Anfängen. Berlin.

Darga, M., 1992, Hitit Sanatı. Akbank Yayınları. İstanbul.

Delaporte, L., 1936, Les Hittites. Paris.

Dinçol, A., 1982, "Geç Hititler" Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi. Görsel Yayınlar. s. 121-138

Eissfeldt, O., 1967, "Syrien und Palastina vom Ausgang des 11. bis zum Ausgang des 6. Jahrhunderts v. Chr. Vom

Aufkommen des Königtums in Israel bis zum Ende des Jüdischen Exils" Fischer Weltgeschichte Vol. 4. Frankfurt. s. 135-200.

Garstang, J., 1929, The Hittite Empire. London.

Gelb, I., 1939, Hittite Hieroglyphic Monuments. Chicago.

Genge, H., 1979, Nordsyrisch-südanatolische Reliefs. Kopenhagen.

Güterbock, H. G., 1946, Ankara Bedesteninde Bulunan Eti Müzesi Büyük Salonu Kılavuzu. İstanbul.

Hawkins, J.D., 1974, "Assyrians and Hittites" Iraq XXXVI. pp. 67-83.

Hawkins, J.D., 1975, "Von kummuh nach Kommagene". Antike Welt. 6. Jahrgang Sondernummer. pp. 5-9.

Hawkins, J.D., 1980, "Late Hittite Funerary Monuments" in B. Alster ed. Death in Mesopotamia. Mesopotamia 8.

Copenhagen. pp. 213-225.

Hawkins, J.D., 1988, "Kuzi-Tesub and the "Great Kings" of Karkamish" ASt. XXXVIII. pp. 100-108.

Hawkins, J.D., 2000, Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions. Vol I. Inscriptions of the Iron Age. Part 1: Text.

Introduction, Karatepe, Karkami-, Tell Ahmar, Maraş, Malatya, Commagene. Part 2. Amuq, Aleppo, Hama, Tabal, Assur Letters, Miscellaneous, Seals, Indices. Berlin.

Landsberger, B., 1948, Sam'al. Karatepe Harabelerinin Keşfi ile İlgili Araştırmalar. Ankara.

Orthmann, W., 1971, Untersuchungen zur späthethitischen Kunst. Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde Band 8. Bonn.

Özgüç, T., 1971, Demir Devrinde Kültepe ve Civarı. Ankara.

Reimschreider, M., 1954, Die Welt der Hethiter. Stuttgart.

Von der Osten, H. H., 1929, Explorations in Hittite Asia Minor 1927/1928 (OIC VI). Chicago.

ZORUNLU YAYINLAR

Dinçol, A., 1982, “Geç Hititler”, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*. Görsel Yayınlar. s. 121-138.

Darga, M., 1992, „Geç Hitit Krallık Çağı Sanatı. M.Ö. 1180-700“. *Hitit Sanatı*. Akbank Yayınları. İstanbul. S. 219-352.

Hawkins, J.D., 2002, “*Büyük İmparatorluğun Mirasçıları I. Anadolu ve Kuzey Suriye’de Geç Hitit Krallıkları Tarihçesine Genel Bakış (Yaklaşık MÖ 1180-700)*”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*. s. 410-412.

Hawkins, J.D., 2002, “*Büyük İmparatorluğun Mirasçıları II. Anadolu ve Kuzey Suriye’de Geç Hitit Krallıkları Arkeolojik Kalıntılara Genel Bakış (Yaklaşık MÖ 1180-700)*”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*. s. 506-510.

Orthmann, W., 2002, “*Devamlılık ve Yeni Etkiler*”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*. s. 511-513.

www.hittitemonuments.com

Siyasal tarih

Daha Eski Hitit Krallık Çağı'ndan itibaren, Hitit Krallarının Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'ye ilgi duyduklarını biliyoruz. Eski Hitit Devletinin kurucusu olarak kabul edilen **I. Hattuşili** ve ondan sonraki kral **I. Murşili**'nin bu bölgeye seferler düzenlediği, yazılı belgelerden anlaşılmaktadır.

Hitit İmparatorluk Çağı'nda da bu ilgi devam etmiş ve İmparatorluğun bir politikası haline gelmiştir.

II. Tudhalya'ya ait annallerde, **Halpa** ve **Mitani** krallıklarını baskı altına alındığından bahsedilmektedir. Eski Hitit Devletinin güney seferleri politikası doğrultusunda, Kizzuvatna ülkesine, Karkamış ve Halpa'ya akınlar düzenleyerek, Hitit devletinin Kuzey Suriye'deki çıkarlarını korumuştur.

I. Şuppiluliuma Kizzuvatna'yı vasal devlet haline getirmek ve **Halpa** ve **Karkamış**'ı ele geçirdikten sonra oğulları Piyaşili ve Telepinu'yu bu yerlere kral yaparak Mısır nüfusuna karşı set çeker.

II. Murşili döneminde aynı politika devam eder. II. Murşili Karkamış ve Halpa'daki akrabaları yardımıyla Assur ve Mısır baskılarına karşı koyar. Kadeş savaşından sonra kardeşi **III. Hattuşili** ile birlikte bölgedeki Hitit hakimiyetini yine sürdürür.

II. Murşili zamanında Hititler'in Assur'la yazıştığını ve karşılıklı olarak elçiler gönderdiklerini biliyoruz. Bütün bu tarihi bilgilerden, Hititlerin bölgeye olan ilgileri ve bölgedeki Hitit etkileri açıkça görülmektedir. Ayrıca, M.Ö. 14.-13. yy.a tarihlenen **Ugarit yazılı belgelerine** göre Karkamış'ta olduğu gibi, bu vasal devletlerin krallarının Hitit Büyük Kralı'nın soyundan gelen krallar olduğu bilinmekte. Bu çağda Karkamış Krallığı, Ugarit Krallığı'nı etkisi altında tutmaktaydı ve Büyük Hitit Kralı adına Karkamış Kralı önemli kararlar almaktaydı.

Deniz Kavimleri'nin yaklaşık 1200 yıllarına tarihlenen ve Mısır'a kadar uzanan göçleri sonucunda, Hitit İmparatorluğu sona erer.

HİTİT TARİHİ İLE İLGİLİ YAZILI KAYNAKLAR:

ANADOLU YAZITLARI

Bu dönemden sonra, bu bölge hakkındaki yazılı belgelerden çok fazla bilgi edinemiyoruz. M.Ö. I. Binin başlarından itibaren bu bölgede kurulan şehir beylikleri hakkında, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da ele geçirilmiş olan **Luvice ve Hitit Hiyeroglifi** ile yazılmış ve çoğunluğu tasvirli taş eserler ile birlikte bulunmuş metinlerden bilgiler alabiliyoruz. Ayrıca Ceyhan nehrinin orta bölgesinde yer alan **Karatepe'de** (Asitavandas) Fenike-Luvice Hiyeroglif ile yazılmış çift dilli belgeler filolojik ve tarihi öneme sahiptir.

ASUR KAYNAKLARI:

Geç Hititlere ait bilgilerin büyük bir çoğunluğunu, MÖ 9. yy.'dan itibaren **Geç Assur** kaynaklarından ediniyoruz.

Bilindiği gibi Hititler ile Assur arasındaki ilişkiler, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından önce başlamıştı. **I. Tiglatpileser** (1117-1077) döneminde güçlenen Assur orduları **Fırat'ı geçerek**, bu bölgede Assur etkisini tesis etmiştir. **I. Tiglatpileser** zamanına ait yazılı belgelerde, birleşik 5 kralın idaresinde 20 bin kişilik bir **Muşki** ordusundan söz edilmektedir. Muşki adı, daha sonraki 8.yy. Assur kaynaklarında Frigler için kullanıldığından, **I. Tiglatpileser**'in Muşkilere değinmesi, Friglerin Anadolu'nun bu kadar doğusuna yayılmış olduklarının bir kanıtı olarak değerlendirilmektedir. Ancak, **Muşki** deyimini, Assurlular tarafından **batı ülkeleri** anlamında da kullanıldığından, Tiglatpileser dönemindeki Muşki deyiminin sadece Frigleri kastetmediği de unutulmamalıdır.

I. Tiglatpileser belgelerinde adı geçen **ikinci düşman**, Anadolu'nun doğusunda, Van gölü civarında büyük bir güç olacak olan Urartuların öncüleri **Nairi** krallarıdır.

Üçüncü düşman, Assur belgelerinde Ahlamu olarak geçen Sami soyunun kuzeybatı kolundan olan **Aramilerdir**. Bunlar K. Suriye tarafında yoğunlaşmışlardır.

Bu arada Deniz kavimleri göçüyle Hititlerin yıkılmasıyla, bölge hakimiyeti tamamen Assurlulara geçer. Böylece, **II. Assurnasirpal** (884-858), **III. Salmanasar** (858-824) ve **III. Tiglatpileser** ve **II. Sargon** dönemlerinde (750-705) de sürecek bir mücadelenin ilk adımları atılmış oluyordu.

Son yıllara kadar, Orta Anadolu'da, Deniz Kavimleri göçü ile yıkılan Hitit İmparatorluğu ile yaklaşık 750 yıllarında kurulduğu varsayılan Friglere kadar geçen yaklaşık 450 yıllık zaman boyunca, herhangi bir düzenli yerleşimin olmadığı iddia edilmekteydi. Bu dönemde yazılı belgeler de sustuğu için, bu döneme Karanlık Çağ denilmektedir. Ancak Gordion ve son yıllarda Kaman-Kalehöyük'te yapılan kazılarda sözkonusu döneme ait yerleşim tabakaları açığa çıkartılmıştır.

Güneydoğu Anadolu'da yapılan kazılar, 1200-800 yıllarında da iskanın kesintisiz olarak sürdüğünü göstermiştir. **I. Tiglatpileser'in, Malatya ve Karkamış'a düzenlediği seferler bölgedeki iskanın varlığını doğrular.** Diğer yandan bu bölge Hitit Hiyeroglifi yazıtlarının yoğun olarak bulunduğu alanlardır. Bu yazıtlarda adı geçen, Uşpilulume, Qatazili, Mutallu, Lubarna gibi adlar dikkat çeker. Assur belgelerinde de bu bölge için Hatti ülkesi deyiimi geçer.

Hitit İmparatorluğu döneminde de vasal krallıklar olarak bilinen **Karkamış ve Halep**, Deniz Kavimleri göçünden sonra, bölgede oluşan karmaşalıktan faydalanarak **bağımsız krallıklar** olarak hüküm sürmüşlerdir. **Kuzey Suriye'deki Aramiler ile bu bölgedeki Hitit-Luwi halkı karışmıştır.** Güneydoğu'da halkın çoğunluğunu Luwilerin oluşturduğu fakat Arami ve belki de Hurrilerin olduğu küçük kent devletleri gelişmiştir.

Kullandıkları yazı ve dil dolayısıyla Luwi zümresinden olan, fakat krallarının isimlerinden (Şuppiluliuma,, Hattuşili, Muvattali veya Labarna gibi), kendilerini Hitit İmparatorluğu'nun varisleri sayan bu kent devletlerine **Geç Hitit, Syro-Hitit** ya da **Doğu Luwiler** adı verilmektedir.

Etnik olarak kozmopolit bir bölge olan bu coğrafyadaki devletleri tek bir ulus olarak kabul edemeyiz. Örneğin Sam'al krallarından bazıları Luwi adı taşırlarken, diğerleri Arami kökenli isimler taşımaktaydılar. Aynı şekilde, Til Barsip, (bugünkü adı Tell Ahmar) gibi önceleri Luwiler elinde bulunan kentler de Aramileşmişlerdir.

Geç Hitit Devletlerinin Yayılışı

Tuz Gölü'nden Akdeniz'e uzanan bir çizgi batı sınırını,
Tuz Gölü'nden Malatya'ya uzanan bir çizgi kuzey sınırını,
Malatya'dan güneye Karkamış'a inen çizgi doğu sınırını,
Karkamış'tan Amik Ovasının güneyine uzanan hat güney sınırı oluşturur.
Karkamış'ın güneyi, daha çok Arami etkisinde kaldığından Hitit'den çok Arami bölgesinde sayılabilir.

Geç Hitit Devletlerinin Yayılışı

Tuz Gölü'nden Akdeniz'e uzanan bir çizgi batı sınırını,
Tuz Gölü'nden Malatya'ya uzanan bir çizgi kuzey sınırını,
Malatya'dan güneye Karkamış'a inen çizgi doğu sınırını,
Karkamış'tan Amik Ovasının güneyine uzanan hat güney sınırı oluşturur.
Karkamış'ın güneyi, daha çok Arami etkisinde kaldığından Hitit'den çok Arami bölgesinde sayılabilir.

Akurgal, E., 1968, The Art of Greece. Its Origins in the Mediterranean and Near East. New York.

Geç Hitit Sanatı

M.Ö. I. Bin'de coğrafi sınırları yukarıda belirtilen bölgede oluşturulan sanat ile ilgili olarak farklı terminolojiler kullanılmıştır.

O. Puchstein: Pseudo-Hitit;

Przeworski: Suriye,

E. Unger: Arami;

A. Moortgat: Hurri adlarını kullanmıştır.

E. Pottier, von Bissig ve A. Moortgat üslup kritikleri sonunda Hitit İmparatorluk devri Hitit eserleri ile Geç Hitit Şehir Devletleri eserleri arasında ayırım yapmışlar ve Demir Devrinin ilk safhalarına konulan eserlere genellikle “**Syro-Hitit sanatı**” adını vermişlerdir. Fakat E. Akurgal önce Malatya eserlerini ele almış ve sonra Anadolu ve K. Suriye'deki GH şehir devletlerine ait bütün eserlerin detaylarını incelemiş ve bu devir sanatını “**Geç Hitit**” veya “**Yeni Hitit**” adı altında toplamıştır.

E. Akurgal'e göre GH sanatının stil ve motif unsurları Anadolu'daki Hitit İmparatorluk sanatının doğrudan doğruya bir devamı olup, MÖ I. Bin'de K. Suriye'de şekillenen bu sanatın "karışık-melez" bir sanat olduğunu ve yapısında Mitanni, Suriye-Hitit, Assur ve Arami sanatlarının varlığı olduğunu benimsemesine karşın, bir bütün olarak bu sanatın Anadolu Hitit sanatının bir devamı olduğunu belirtmektedir.

Geç Hitit terimi, konu üzerinde çalışan W. Orthmann ve T. Özgüç tarafından da kullanılmaktadır. Yukarıda önerilen terimlerin tümünde, kültür ile bu kültürü yarattığı düşünülenler arasında, etnik bir ilişki söz konusudur. Bu kültür için kullanılan her terim akla, ilk anda belli bir halk topluluğunu ve bu kültürün sadece bu halk tarafından yaratıldığı izlenimini düşündürmektedir. Oysa, MÖ I. Binde bu yörede kurulan sanatın farklı kültür geleneklerinin biraraya gelmesinden oluştuğu, konu ile ilgilenen tüm bilim adamları tarafından kabul edilmektedir.

Yukarıda sınırları çizilen bu coğrafyada MÖ I. Binde oluşturulan sanatta farklı kültür geleneklerinin varlığına karşın, ortak bir stil kavramı da vardır. Bu ortak stil mimaride ve ikonografide var olduğu gibi, plastik sanatlarda daha belirgindir. GHS'nda açıkça gözlenebilen bu ortak özellikler, plastik sanatlarda belli bazı evrelere de ayrılmaktadır. E. Akurgal'e göre Geç Hitit sanatında başlıca üç heykeltıraşlık ekolü/evre görülür:

Geleneksel Hitit stili= GH'in erken evresi: (1050-850)

Assur stilinin I. evresi= GH'in orta evresi: (850-800)

Assur stilinin II. evresi= GH'in geç evresi: (800-700)

Orthmann'a göre ise:

Geç Hitit Sanatı I: (1200-950)

Geç Hitit Sanatı II: (950-700)

Geç Hitit Sanatı III: (700-600)

H. Genge ise, GHS'nı sadece üç evreye ayırmanın yeterli olmayacağını ifade ederek bu üç evreyi de alt bölümelere ayırmaktadır.

I. Dönem: 1100-850

II. Dönem: 850-750

III. Dönem: 750 sonrası